

ویژه نامه چهارمین همایش ملی دانش آموزش محتوا (PCK) در رشته آموزش علوم تجربی

تحلیل محتوای کتب علوم تجربی پایه های اول تا ششم دوره ابتدایی بر اساس میزان توجه به ابعاد سلامتی

نورمحمد براهوئی مقدم^۱، مجید کهرازی^۲، احمد براهوئی مقدم^۳

دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۹

پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۲

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی میزان توجه محتوای کتب درسی علوم تجربی پایه های اول تا ششم دوره ابتدایی به مولفه های آموزش بهداشت، سلامت و محیط زیست می باشد. روش پژوهش بصورت توصیفی و به شیوه تحلیل محتوا بود که برای گردآوری داده ها از چک لیست محقق ساخته استفاده شد. جامعه آماری مشتمل بر کتب درسی علوم تجربی پایه های اول تا ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بود. واحد تحلیل نیز شامل تمام صفحات (شامل متون، تصاویر، فعالیت ها و پرسش ها) بود که برای تجزیه و تحلیل داده های حاصل، از روش آمار توصیفی (جداول فراوانی و درصد) استفاده شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها حاکی از آن بود که محتوای کتب علوم تجربی دوره ابتدایی به تمامی ابعاد سلامت پرداخته اما میزان توجه به برخی از ابعاد سلامت از یکنواختی، تعادل و فراوانی مطلوبی برخوردار نبوده است. به طوری که به سلامت زیست محیطی و سلامت جسمی بیشتر و به سلامت معنوی و سلامت روانی کمتر پرداخته شده است.

کلیدواژه ها: تحلیل محتوا، کتب علوم تجربی، دوره ابتدایی، ابعاد سلامت

۱. مربی گروه علوم پایه دانشگاه فرهنگیان، تهران. ایران. نویسنده مسؤول، nm.barahoei@cfu.ac.ir

۲. آموزگار، گروه آموزش ابتدایی، اداره آموزش و پرورش منطقه میرجاوه، زاهدان. ایران.

۳. دبیر، گروه روانشناسی، اداره آموزش و پرورش منطقه نصرت آباد، زاهدان. ایران.

مقدمه

با توجه به نقشی که سلامت در زندگی افراد دارد و به عنوان یکی از منابع مهم در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فردی نیز مطرح می‌شود. همچنین با توجه به حساسیت ویژه مقطع دوره ابتدایی بخصوص در کلاس اول، در شکل‌گیری عادات و رفتار، توجه به این امر خطیر از وظایف مهم هر دولتی به شمار می‌رود و نظام آموزشی نیز برای نیل به این هدف ارزشمند، نیازمند آموزش بهداشت و سلامت در مدارس است (حدیدچی و همکاران، ۱۳۹۹). از طرفی اگر آموزش مولفه‌های بهداشت را از همان سال‌های اولیه زندگی یک انسان آغاز کنیم. فردی مسئول و شایسته را در این زمینه تربیت کرده ایم و اگر این عمل در سطح گسترده صورت گیرد در آینده نسلی را خواهیم داشت که رعایت مسائل بهداشتی را جز لاینفک زندگی خود قرار می‌دهد (صاحب‌یار و زوار، ۱۳۹۹). سلامتی به عنوان یکی از نعمات بیکران الهی و عامل اساسی برای بقا و پیشبرد زندگی، برای تک تک افراد جامعه همواره از اهمیت و جایگاه والایی برخوردار است. از این رو نیز در نظام‌های تعلیم و تربیت که یکی از مهمترین رسالت آن، آموزش، تربیت و آماده کردن دانش‌آموزان به عنوان سرمایه‌های آینده جامعه تلقی می‌شود. موضوع سلامتی و بهداشت و آموزش آن در راستای سالم‌سازی زندگی کردن و سالم ماندن به دانش‌آموزان از بدو ورود به مدرسه جزو ضروریات به شمار می‌آید (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶). آموزش و پرورش باید علاوه بر تربیت دانش‌آموزان و آماده سازی آنان برای پذیرش مسئولیت‌های آینده در جامعه، اقدام به پرورش سلامت عاطفی و اجتماعی هماهنگ با باور ها و ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی، دینی و تاریخی نماید تا از این طریق تحقق استقلال فردی، هویت او را که در این دوران در حال شکل‌گیری است در جهت رسیدن به کمال رهنمون سازد (حدیدچی و همکاران، ۱۳۹۹). در این راستا یونیسف (یونیسف، ۱۹۹۷). در تعریفی آموزش سلامت در مدارس را شامل برقراری ارتباط بین فردی، آموزش ایدز، بهداشت جسمانی، آموزش پیشگیری از مصرف مواد مخدر؛ و قدرت تصمیم‌گیری، توانایی نه گفتن، مهارت حل مسئله و جرات مندی می‌داند. اگر چه ممکن است آموزش برخی از موارد مذکور مثل آموزش پیشگیری از مصرف مواد مخدر، ایدز و توانایی نه گفتن در گروه سنی کودکان دبستانی ضروری به نظر نرسد (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۸). همچنین از دیدگاه سازمان بهداشت جهانی مولفه‌های آموزش سلامت شامل تغذیه سالم، آب آشامیدنی سالم، داشتن ارتباط سالم با دیگران و پیشگیری از ایدز با ارائه آموزش مسائل جنسی (تولید مثل، شناسایی افراد و حفاظت از خود در برابر بیماری‌ها) است.

از تعاریف کلی یونیسف و سازمان بهداشت جهانی می‌توان اینگونه استنباط کرد که این دو سازمان جهانی آموزش سلامت را در تمامی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی را بیشتر یادآور می‌شوند. یعنی سلامتی در

تمامی ابعاد برای افراد در جهت زندگی سالم و بهتر الزامی است. هر چند بیشتر افراد سلامتی را فقط محدود به جسم می‌دانند در حالیکه سلامتی فراتر از این موارد است و سلامتی جسمی به نوعی مهم‌ترین و پایه‌ای برای سایر ابعاد سلامتی به شمار می‌رود. در واقع، می‌توان گفت که عوامل متعددی بر سلامت یک فرد تاثیر می‌گذارد که این عوامل هم در درون شخص و هم بیرون او؛ یعنی در جامعه ای که فرد زندگی می‌کند وجود دارد (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۸). از این رو باید توجه داشت که ابعاد مختلف سلامتی بر یکدیگر اثر کرده و تحت تاثیر یکدیگر قرار دارند. چنانچه مشکلات جسمی بر روان فرد، مشکلات روانی بر جسم و هر دوی آن‌ها بر جامعه و اختلالات موجود در جامعه بر هر دو بعد دیگر سلامتی اثر می‌گذارند. لذا اقدامات انجام شده برای ارتقای سلامتی بایستی به تمام جوانب سلامت فردی (جسمی، روانی و معنوی) و سلامت کلی جامعه توجه داشته باشد (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸ و حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۷).

در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان ابعاد سلامت را به پنج بعد کلی تقسیم کرد که شامل بعد سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، معنوی و زیست محیطی می‌باشد. هر چند برخی از این ابعاد نیز به خرده ابعادی نیز تقسیم می‌شود (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸ و حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۷ و سجادی، ۱۳۸۳).

ساده‌ترین بعد سلامت، سلامت جسمی است که مرتبط با عملکرد بخش‌های مختلف بدن افراد می‌باشد. به طور کلی این بعد از سلامت شامل بهداشت پوست، مو و ناخن‌ها، بهداشت دست و پا، بهداشت دهان و دندان، ورزش و تحرک بدنی مناسب، سیمای خوب، استراحت کافی، داشتن اندام‌های مناسب و مراقبت و پیشگیری و ... هر آنچه مربوط به بدن انسان باشد.

سلامت روانی بعد دیگری از سلامت می‌باشد که منظور از سلامت روانی، در واقع، قدرت سازگاری فرد با خود و محیط اجتماعی است. شخصی دارای شخصیت سالم است که هم از نقطه نظر خویش و هم از نقطه نظر دیگران با محیط اجتماعی سازگار باشد و بتواند با دوستان و اطرافیانش بدون احساس فشار و تعارض‌های غیر ضروری زندگی کند (حدیدچی و همکاران، ۱۳۹۹). سلامت معنوی از ابعاد تاثیر گذار بر سایر ابعاد سلامت به شمار می‌آید. یکی از موارد عمده بیماری‌ها و عوارض جسمی و اجتماعی داشتن احساس پوچی، بیهودگی و تزلزل روحی است که ناشی از فقدان بعد معنوی در افراد است (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸ و حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۷). مهم‌ترین نشانه‌ها و ملاک‌های سلامت معنوی مشتمل بر ایمان به خدا، داشتن هدف برای زندگی، کمال جویی، تعهد، امیدواری، شناخت و توانایی عمل کردن به باورها، اعتقادات و اصول مذهبی، اخلاقی و پایبندی به آن‌ها و ... می‌باشد.

سلامت اجتماعی یکی دیگر از ابعاد مهم سلامت است. در حقیقت، سلامت اجتماعی یکی از ابعاد سلامت عمومی در جامعه در راستای سایر ابعاد سلامت نقش بارزی در توسعه و پایدار جامعه ایفا می کند (عابدینی و همکاران، ۱۳۹۷). مهم ترین هدف این بعد از سلامت، سلامت و رفاه عمومی مردم است که دستیابی به تندرستی مطمئن و ایجاد احساس سلامت، بهبودی و آسودگی در تمام گروه های سنی جامعه بشری می باشد (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸). مهم ترین ملاک های سلامت اجتماعی شامل جامعه پذیری، مشارکت اجتماعی، شکوفایی اجتماعی، همبستگی اجتماعی، پذیرش اجتماعی، انسجام اجتماعی و پشتیبانی از سوی خانواده و دوستان و.. می باشد.

سلامت زیست محیطی (محیط زندگی) به عنوان یکی از ابعاد پنجگانه سلامت شناخته شده است. سلامت زیست محیطی همان سلامت محیط فیزیکی و محیط زندگی مانند مسکن، حمل و نقل، آب آشامیدنی سالم و هوای پاک یا بطور کلی می توان گفت سلامت زیست محیطی شامل: آب، هوا، خاک و صوت می باشد.

مؤلفه های سلامت خود از ابعاد فوق تشکیل یافته که به ابعاد پنجگانه نیز شناخته می شوند و هر یک از این ابعاد به نوبه خود در تکوین شخصیت، رفتار و حتی نگرش دانش آموزان در مدارس قابل توجه هستند. بسیاری از تنش ها، مراودات، آشفتگی ها، ناهنجاری ها، نداشتن انگیزه و حتی وجود برخی اختلالات در دانش آموزان می تواند ریشه در ابعاد مختلف سلامت آنان داشته باشد.

با توجه به اهمیت کتاب های درسی در بررسی آموزش مؤلفه های سلامت به خصوص در کتاب علوم تجربی دوره ابتدایی از منظرهای گوناگون، هر ساله تحقیقات بسیاری در این مورد صورت گرفته است. که در اینجا به برخی از آنها اشاره خواهیم کرد. آکرمن^۱ در تحقیقی با عنوان آموزش سلامت در مدارس پایتخت استرالیا به این نتیجه رسید که آموزش سلامت در جهان غرب بیشتر با مسئله کیفیت زندگی، هم در سطح فردی و هم اجتماعی مربوط است (یونیسف، ۱۹۹۷). عابدینی بلترک، اسدینا و عقیلی در پژوهشی به بررسی وضعیت آموزش سلامت در کتاب های درسی دوره ابتدایی ایران به روش تحلیل محتوای آنتروپی شانون پرداختند که نتایج نشان داد که در کتاب های درسی دوره ابتدایی به مؤلفه ورزش و تحرک بدنی بیش از سایر مؤلفه ها توجه شده است و کمترین میزان توجه، مربوط به تغذیه و آب آشامیدنی می باشد. و کتاب های درسی مؤلفه های آموزش سلامت را به یک نسبت تحت پوشش قرار نداده بود که

¹ - Ackerman

در مجموع، در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران نیاز به توجه بیشتر به آموزش سلامت در تمامی ابعاد احساس می‌شود (عابدینی بلترک و همکاران، ۱۳۹۲).

جمالوند و دودونگه در پژوهشی به بررسی تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی دوم و پنجم ابتدایی بر اساس مولفه های آموزش سلامت پیشنهادی سازمان بهداشت جهانی پرداختند که نتایج به دست آمده نشان داد که مولفان به مولفه های تغذیه و ورزش و تحرک بدنی توجه بیشتری داشته اند و به مولفه های بهداشت دهان و دندان، بهداشت پوست و بیماری ها توجه کمتری نموده اند و به مولفه های سیگار و مواد مخدر هیچگونه توجهی نشده است (جمالوند و دودونگه، ۱۳۹۴). جوانمرد و همکاران در تحقیقی به تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست محیطی پرداختند که یافته های پژوهش نشان داد در کل کتابهای تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی در کل به معضلات زیست محیطی توجه کمی داشته اند. به نحوی که بیشترین توجه را کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم و کمترین توجه را کتاب تعلیمات اجتماعی پنجم و در کتاب علوم تجربی بیشترین توجه را کتاب علوم تجربی پایه دوم و کمترین توجه را کتاب علوم تجربی پایه چهارم نسبت به معضلات زیست محیطی داشته اند (جوانمرد و همکاران، ۱۳۹۴).

قندی و همکاران در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب فارسی مهارتهای خوانداری پایه دوم ابتدایی بر اساس مولفه های آموزش سلامت پرداختند که یافته های تحلیل آنان نشان داد که در کتاب فارسی خوانداری میزان توجه به هر یک از مولفه های آموزش سلامت متفاوت است. به طوری که مولفه مسئله بیماری و عوامل آن بیشترین میزان فراوانی و کمترین میزان فراوانی نیز به مولفه های بهداشت دهان و دندان، مواد مخدر و سیگار و ورزش و تحرک بدنی مربوط است در حالی که در محتوای کتاب فارسی خوانداری پایه دوم ابتدایی به برخی مولفه های آموزش سلامت کمتر و یا اصلا توجهی نشده است (قندی و همکاران، ۱۳۹۵). پاکار و همکاران در پژوهشی به تحلیل محتوای مولفه های سلامت در کتابهای علوم تجربی شش پایه دبستان پرداختند که نتایج تجزیه و تحلیل داده ها نشان داد که به مولفه سلامت جسمی بیش از سایر مولفه ها توجه شده و سلامت روانی و جنسی کمترین میزان توجه را به خود اختصاص داده است و کتابهای درسی علوم به یک نسبت، مولفه های آموزش سلامت را پوشش نداده اند (پاکار و همکاران، ۱۳۹۶). همچنین عظیمی و همکاران در پژوهشی با هدف مطابقت برنامه درسی آموزش بهداشت و ارتقای سلامت در کتاب‌های درسی دوره ششم ابتدایی بر اساس مفروضه های نظام سلامت با بهره گیری از روش تحلیل محتوای آنتروپی شانون پرداختند که نتایج تحلیل محتوای آنتروپی شانون نشان داد که در بررسی کلی ۸

کتاب پایه ششم ابتدایی مولفه های مربوط به سلامت روانی با ۷۲۳ و تحرک بدنی با ۷۳۵ مورد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده و کمترین مقدار مربوط به کنترل و پیشگیری از بیماری ها با ۶ فراوانی است و به برخی از مولفه های آموزش سلامت کمتر و یا اصلاً توجهی نشده است (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶). غلامی و همکاران در پژوهشی به تحلیل محتوای کتابهای علوم تجربی دوره ابتدایی از نظر مقوله های سه گانه سواد تغذیه ای پرداختند که براساس نتایج حاصل از تحلیل محتوا، میزان توجه به مقوله های سواد تغذیه در متن کتابهای علوم تجربی ابتدایی ۴۴٪ بود که بیشترین میزان پرداختن به مقوله های سواد تغذیه در متن کتاب سال دوم و سوم بوده است (غلامی و همکاران، ۱۳۹۸). پیری و محمدی مولود در پژوهشی به بررسی مولفه های تحول نظام سلامت در برنامه درسی علوم تجربی دوره ابتدایی با تکنیک آنتروپی شانون پرداختند که نتایج مطالعه آنان نشان داد که در میان کلیه صفحات کتابهای علوم تجربی دوره ابتدایی به مولفه های سلامت تغذیه و سلامت (جسمانی، خانواده، روانی و محیط) بیش از سایرین و به مولفه ی پیشگیری بسیار اندک پرداخته شده است (پیری و محمدی مولود، ۱۳۹۸). عابدینی بلترک و همکاران در پژوهشی به بررسی مولفه ی ارتقای سلامت در جامعه از طریق آموزش سلامت اجتماعی در کتاب درسی پرداختند که یافته های آنان بیانگر آن بود که به سلامت اجتماعی در کتابهای مورد بررسی چندان توجهی نشده است و نیاز است که از این منظر کتابهای درسی مورد بازبینی قرار گیرد (عابدینی بالترک و همکاران، ۱۳۹۲).

صاحب یار و زوار در پژوهشی به تحلیل محتوای کتابهای پایه های دوره اول ابتدایی بر اساس مفروضه های نظام آموزش سلامت: مدل آنتروپی شانون پرداخت که نتایج تحلیل محتوای آنتروپی شانون نشان داد که در بررسی کتابهای دوره اول ابتدایی، مولفه مربوط به سلامت روانی و سلامت تغذیه بیشترین فراوانی و اهمیت را به خود اختصاص داده و مولفه های شاخص معلولیت، پیشگیری از رفتارهای پرخطر و سلامت محیط زیست توجه کمتری شده است در مجموع یافته های حاصل از فراوانی مولفه ها نشان داد که مولفه های نظام سلامت از توزیع نرمال برخوردار نیستند (صاحب یار و زوار، ۱۳۹۹). حدیدچی، ناطقی و سیفی در پژوهشی به بررسی وضعیت موجود آموزش بهداشت روانی در برنامه های درسی دوره اول متوسطه پرداختند که نتایج تحلیل نشان داد که برنامه درسی دوره متوسطه اول از نظر آموزش بهداشت روان در درس مورد بررسی وضعیت مناسبی نداشت و کمتر به بحث بهداشت روان دانش آموزان پرداخته شده است در حالی که دانش آموزان در رده های مختلف از لحاظ مسائل روانی جزو گروه های حساس محسوب می شوند (حدیدچی و همکاران، ۱۳۹۹).

با توجه به اهمیت این مساله، مدارس و محتواهای درسی بهترین پایگاه های عملیاتی کردن آموزش در زمینه ایجاد رفتار بهداشتی و سلامت برای دانش آموزان هستند (صاحب یار و زوار، ۱۳۹۹). در بررسی اجمالی و کلی از این تحقیقات صورت گرفته در می یابیم که در زمینه مولفه های سلامت در کتاب های مختلف علوم و سایر دروس بصورت مجزا پرداخته شده اما کمتر تحقیقی وجود دارد که به مولفه های پنجگانه سلامت بصورت کامل پردازد از این رو پژوهش حاضر بصورت کامل از منظر ابعاد پنجگانه سلامت (شامل سلامت جسمی، روانی، معنوی، اجتماعی و زیست محیطی) به تحلیل محتوای کتب علوم تجربی دوره ابتدایی از پایه اول تا ششم ابتدایی پرداخته است. بدین منظور برای بررسی این اهداف و رسیدن به نتیجه مطلوب سوالات زیر طرح شده است.

۱. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال اول ابتدایی توجه شده است؟
۲. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال دوم ابتدایی توجه شده است؟
۳. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال سوم ابتدایی توجه شده است؟
۴. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال سوم ابتدایی توجه شده است؟
۵. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال پنجم ابتدایی توجه شده است؟
۶. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال ششم ابتدایی توجه شده است؟

روش شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر کاربردی و از نظر گرد آوری اطلاعات بصورت مطالعه توصیفی و به شیوه تحلیل محتوا می باشد. تحلیل محتوا روشی غیر واکنشی و غیر مداخله ای است و چون اسناد مورد مطالعه و متون مورد تحلیل، پیش از این ثبت شده اند. بنابر این صاحبان اسناد و مولفان آثار را به کار تحلیل و واکنش فرا می خواند؛ البته تحلیلگران و محققان در کار تالیف و تدوین و ایجاد اسناد و مدارک مداخله ای ندارند (مهرمحمدی، ۱۳۹۸). برای گردآوری داده ها نیز از چک لیست محقق ساخته استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش نیز شامل تمام کتب درسی علوم تجربی دوره ابتدایی بود که در مجموع ۶ کتاب در قالب ۸۱ درس و ۶۴۴ صفحه می باشد. همچنین در روش نمونه گیری، به دلیل محدود بودن حجم جامعه، نیازی به نمونه گیری نبوده و همه محتوای کتاب به عنوان جامعه (نمونه برابر جامعه) انتخاب و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

واحد تحلیل تمام صفحات شامل متون، تصاویر، فعالیت ها کتاب بود. در واقع، واحد تحلیل همان چیزی است که متن و محتوای مورد بررسی را به عناصر مجزا و یکسان تقسیم و قابل شمارش می سازد که با این عمل یکی از اجزای مهم و اساسی روش تحلیل محتوا محقق می شود. و در تعریف تحلیل محتوا آن را فنی

برای تجزیه و تحلیل عینی، کمی و نظام مند محتوای بارز اطلاعات دانسته اند (مهر محمدی، ۱۳۹۸). بعد از واحد تحلیل برای تجزیه و تحلیل داده ها از چک لیست های محقق ساخته شده تحلیل محتوا به شیوه روش آمار توصیفی (شامل جداول فراوانی و درصد) استفاده شده است. در مجموع روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها این پژوهش به شرح زیر می باشد:

- مطالعه مبانی نظری و علمی مولفه ها و ابعاد پنجگانه سلامت

- ساخت چک لیست (فرم تحلیل محتوا) و تعیین واحد تحلیل

- استخراج و تحلیل داده ها

روش انجام کار بدین صورت بود که ابتدا فراوانی هر یک از مولفه های ابعاد سلامت از جنبه (متن، تصویر و فعالیت ها) بطور کلی شمارش شد و در قالب جدولی کنار هم قرار داده شدند. بعد از به دست آمدن فراوانی هر یک از مولفه های ابعاد سلامت به درصد گیری پرداخته شد. سپس بر اساس جداول حاصل از آمار توصیفی (فراوانی و درصد فراوانی) برای رسیدن به پاسخ هر یک از سوالات تحقیق بصورت استنباطی اقدام شد. برای تعیین و تامین روایی چک لیست های حاصل از تحلیل محتوا از روش روایی صوری و محتوایی استفاده شده است.

یافته های پژوهش

۱. تا چه میزان به مولفه های آموزش بهداشت، سلامت و محیط زیست در کتاب علوم

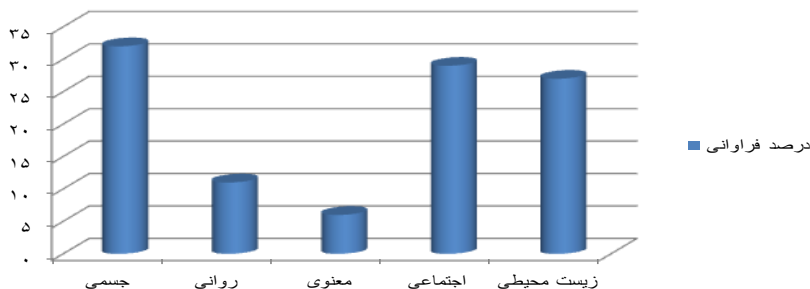
تجربی سال اول ابتدایی توجه شده است؟

در تحلیل و بررسی های انجام شده در کتاب علوم تجربی اول ابتدایی مشتمل بر ۱۴ درس در ۱۰۳ صفحه که شامل تمام متون، تصاویر و فعالیت ها در این کتاب بر اساس ابعاد پنجگانه سلامت، فراوانی داده ها و درصد میزان توجه محتوای کتاب به هر یک از ابعاد سلامت به شرح جدول زیر بدست آمد.

جدول ۱. فراوانی و درصد میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم اول ابتدایی

ابعاد سلامت	جسمی	روانی	معنوی	اجتماعی	زیست محیطی	مجموع
فراوانی	۳۲	۱۱	۶	۲۹	۲۷	۱۰۵
درصد	۳۰.۴۸٪	۱۰.۴۸٪	۵.۷۱٪	۲۷.۶۲٪	۲۵.۷۱٪	۱۰۰

درصد فراوانی

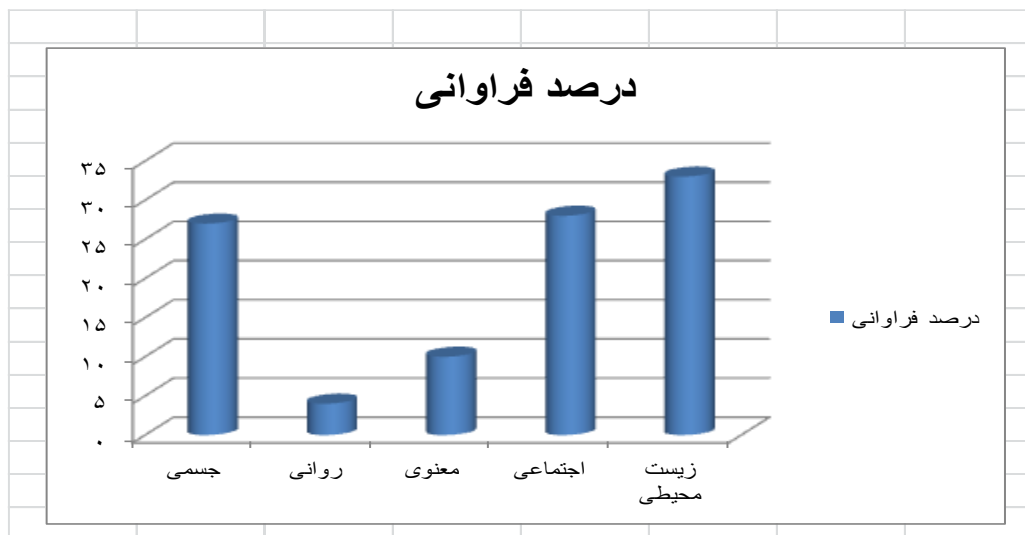

شکل ۱. نمودار درصد فراوانی میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم اول ابتدایی
طبق یافته های جدول (۱) و شکل (۱) که فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به ابعاد سلامتی را در کتاب علوم سال اول دبستان نشان می دهد، می توان گفت کتاب علوم تجربی اول ابتدایی به سلامت جسمی بیشتر پرداخته و در مقابل به سلامت معنوی کمتر از بقیه ابعاد پرداخته است.

۲. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال دوم ابتدایی توجه شده است؟
پس از مطالعه و بررسی های صورت گرفته از تمامی محتوای کتاب علوم تجربی پایه دوم ابتدایی شامل متون، تصاویر و فعالیت ها در قالب ۱۴ درس و ۱۰۳ صفحه بر اساس میزان توجه به ابعاد پنجگانه سلامت، فراوانی و درصد فراوانی داده های هر یک از مولفه ها طبق جدول زیر می باشد.

جدول شماره ۲. فراوانی و درصد میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم دوم ابتدایی

ابعاد سلامت	جسمی	روانی	معنوی	اجتماعی	زیست محیطی	مجموع
فراوانی	۲۷	۴	۱۰	۲۸	۳۳	۱۰۲
درصد	%۲۶.۴۷	%۳.۹۲	%۹.۸۰	%۲۷.۴۶	%۳۲.۳۵	۱۰۰

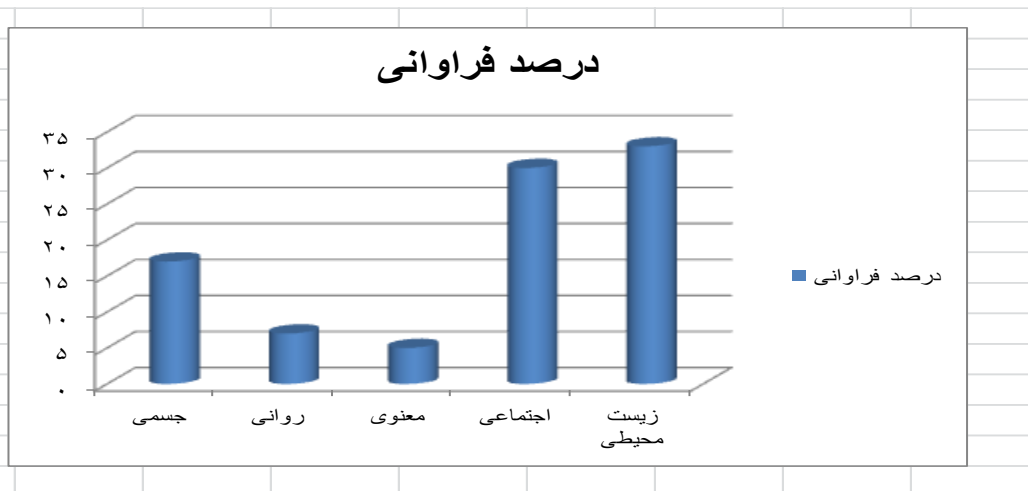

شکل ۲. نمودار درصد فراوانی میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم دوم ابتدایی با توجه به یافته های حاصل در جدول شماره (۲) و شکل (۲) می توان گفت که کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی به سلامت زیست محیطی بیشتر از سایر ابعاد سلامت پرداخته و به سلامت روانی بسیار کم پرداخته است.

۳. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال سوم ابتدایی توجه شده است؟ پس از تحلیل و بررسی های صورت گرفته در تمام قسمت های محتوای کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بر اساس مولفه های ابعاد پنجگانه سلامت در ۱۴ درس و ۱۱۲ صفحه و شمارش هر یک از مولفه ها فراوانی و درصد فراوانی داده های هر یک از مولفه ها طبق جدول می باشد.

جدول شماره ۳. فراوانی و درصد میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم سوم ابتدایی

ابعاد سلامت	جسمی	روانی	معنوی	اجتماعی	زیست محیطی	مجموع
فراوانی	۱۷	۷	۵	۳۰	۳۳	۹۲
درصد	%۱۸.۴۸	%۷.۶۱	%۵.۴۳	%۳۲.۶۱	%۳۵.۸۱	۱۰۰

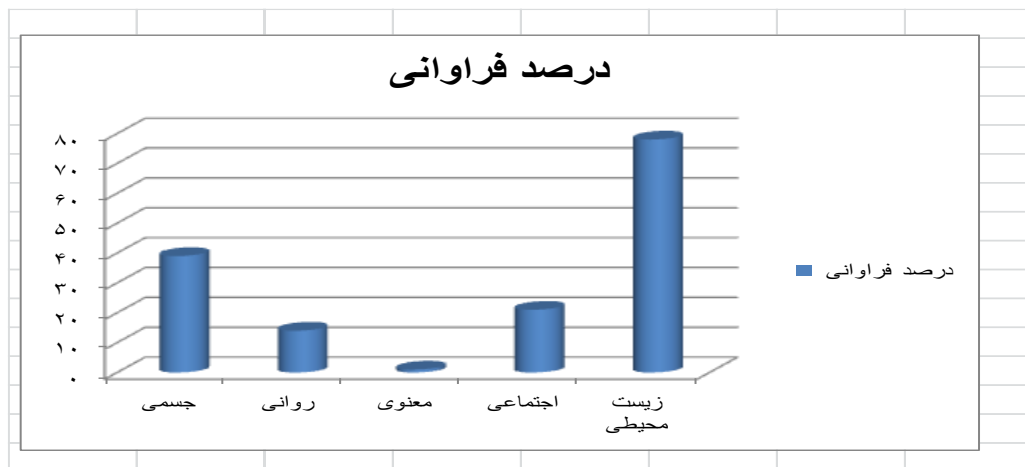

شکل ۳. نمودار درصد فراوانی میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم سوم ابتدایی با عنایت به داده های جدول شماره ۳ و شکل نموداری ۳ که بیانگر فراوانی مولفه سلامت و محیط زیست در کتاب علوم تجربی پایه سوم ابتدایی است می توان نتیجه گرفت که در این کتاب به مولفه ی سلامت زیست محیطی بیشتر از سایر مولفه های سلامت پرداخته شده و در مقابل به مولفه ی سلامت معنوی کمتر پرداخته شده است.

۴. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال چهارم ابتدایی توجه شده است؟ برای پاسخگویی به این سوال پس از بررسی و تحلیل تمام محتوای کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی در ۱۳ درس و ۱۱۹ صفحه بر اساس میزان توجه محتوا به ابعاد پنجگانه سلامت سرانجام فراوانی و درصد فراوانی داده های حاصل هر یک از ابعاد سلامت به شرح جدول زیر بدست آمد.

جدول شماره ۴. فراوانی و درصد میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم چهارم ابتدایی

ابعاد سلامت	جسمی	روانی	معنوی	اجتماعی	زیست محیطی	مجموع
فراوانی	۳۹	۱۴	۱	۲۱	۷۸	۱۵۳
درصد	۲۵.۴۹%	۹.۱۵%	۰.۶۵%	۱۳.۷۳%	۵۰.۹۸%	۱۰۰

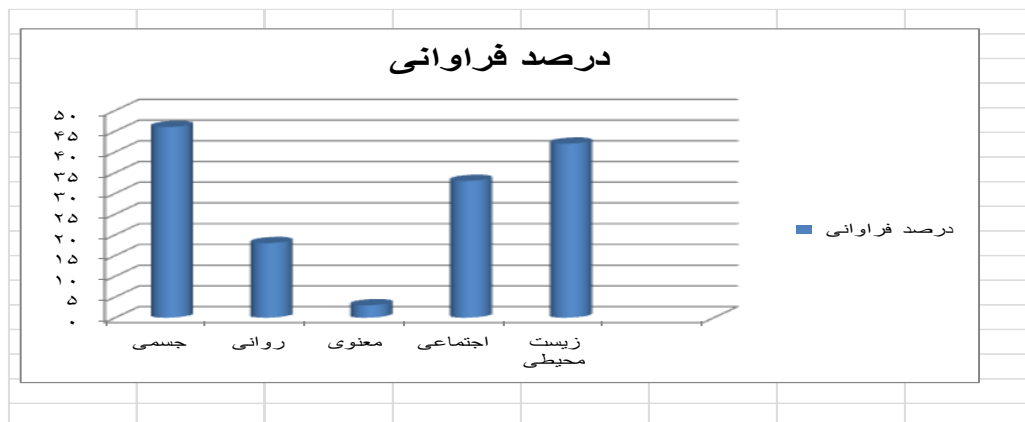

شکل ۴. نمودار درصد فراوانی میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم چهارم ابتدایی با توجه به یافته های حاصل از جدول شماره ۴ و نمودار ستونی ۴ می توان گفت که محتوای کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی به مولفه ی سلامت زیست محیطی بیشتر از سایر مولفه ها پرداخته و به مولفه ی سلامت معنوی فقط یکبار پرداخته است که نشان از کم اهمیتی به این مولفه دارد.

۵. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال پنجم ابتدایی توجه شده است؟ برای پاسخگویی به این سوال در کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی مراحل قبلی صورت گرفت که در پایان فراوانی و درصد فراوانی حاصل از ابعاد پنجگانه سلامت به شرح جدول زیر بدست آمد.

جدول شماره ۵. فراوانی و درصد ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی

ابعاد سلامت	جسمی	روانی	معنوی	اجتماعی	زیست محیطی	مجموع
فراوانی	۴۶	۱۸	۳	۳۳	۴۲	۱۴۲
درصد	۳۲٪/۳۹	۱۲٪/۶۸	۲٪/۱۱	۲۳٪/۲۴	۲۹٪/۵۸	۱۰۰

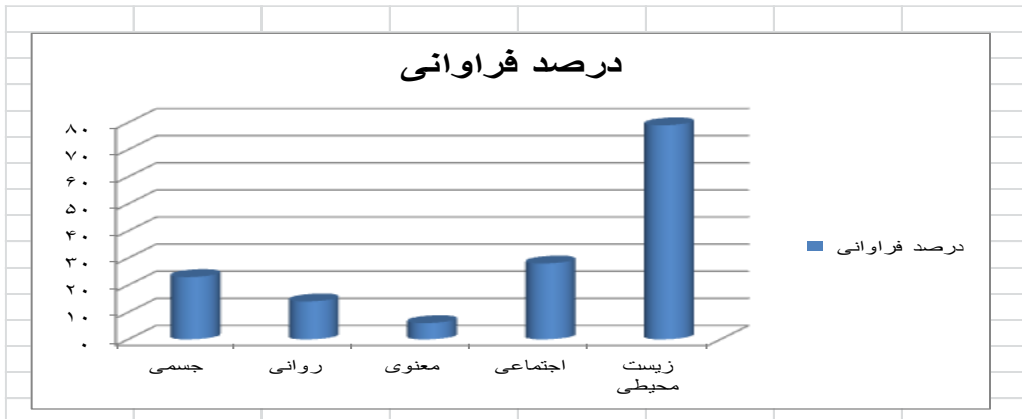

شکل ۵. درصد فراوانی میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی
طبق یافته های جدول ۵ و نمودار ۵ فوق می توان استنباط نمود که محتوای کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی به سلامت جسمی بیش از سایر مولفه های سلامت پرداخته و در عوض به مولفه سلامت معنوی بسیار کم پرداخته است.

۶. تا چه میزان به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی سال ششم ابتدایی توجه شده است؟
برای پاسخگویی به این سوال نیز پس از بررسی و تحلیل تمام قسمت های محتوا کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی بر اساس ابعاد پنجگانه سلامت در قالب ۱۴ درس و ۱۰۳ صفحه، فراوانی و درصد فراوانی حاصل از هر یک از ابعاد پنجگانه سلامت طبق جدول زیر می باشد.

جدول شماره ۶. فراوانی و درصد فراوانی ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی ششم

ابعاد سلامت	جسمی	روانی	معنوی	اجتماعی	زیست محیطی	مجموع
فراوانی	۲۳	۱۴	۶	۲۸	۷۹	۱۵۰
درصد	%۱۵.۳۳	%۹.۳۳	%۴	%۱۸.۶۷	%۵۲.۶۷	۱۰۰

شکل ۶. درصد فراوانی میزان توجه به ابعاد سلامتی در کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی

با توجه به داده های موجود در جدول و شکل نمودار فوق می توان گفت که محتوای کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی به مولفه سلامت زیست محیطی بیش از سایر مولفه های ابعاد سلامت پرداخته و همچنین به سلامت معنوی کمتر پرداخته است.

بحث

آموزش مولفه های سلامت در تمامی ابعاد آن به فراگیران، یکی از اهداف اساسی نظام های آموزشی تلقی می شود. برای تحقق این اهداف کتب درسی به عنوان متولی اصلی برای آموزش این مفاهیم و اصول تدوین شده است. یکی از این کتب که نقش مهمی و حیاتی در توجه، آموزش و پرداختن به مولفه های سلامت و محیط زیست داشته، کتاب علوم تجربی است. در حقیقت، یکی از رسالت های اصلی علوم تجربی بخصوص در دوره ابتدایی آموزش و پرداختن به مولفه های سلامت در تمام ابعاد آن است. در تحلیل محتوای کتب درسی علوم تجربی بر اساس میزان توجه به ابعاد سلامت به تفکیک پایه تحصیلی مشخص شد که بعضی از کتب به برخی از مولفه ها در حد مطلوب پرداخته اند اما به برخی از ابعاد سلامت کمتر پرداخته شده است یا به نوعی بی توجهی شده است.

به طور کلی با توجه به یافته های جداول و نمودارهای فوق می توان در مورد میزان توجه به هر یک از مولفه های آموزش سلامت، بهداشت و محیط زیست در کتب علوم تجربی دوره ابتدایی می توان نتایج زیر را استنباط کرد.

۱. در بررسی و تحلیل بعد سلامت جسمی کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی بیشترین میزان توجه و کتاب علوم تجربی پایه سوم ابتدایی کمترین میزان توجه به این بعد از سلامت را در بین کتب علوم تجربی دوره ابتدایی داشته است.

۲. در خصوص بعد سلامت روانی کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی بیشترین میزان توجه و کتاب علوم تجربی پایه دوم ابتدایی کمترین میزان توجه به این بعد از سلامت را در بین کتب علوم تجربی دوره ابتدایی داشته است.

۳. در مورد بعد سلامت معنوی کتاب علوم تجربی پایه دوم ابتدایی بیشترین میزان توجه و کتاب علوم تجربی پایه چهارم ابتدایی کمترین میزان توجه به این بعد از سلامت را در بین کتب علوم تجربی دوره ابتدایی داشته است.

۴. در بررسی های کلی از بعد سلامت اجتماعی، کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی بیشترین میزان توجه و در مقابل کتاب علوم تجربی پایه چهارم ابتدایی کمترین میزان توجه به این بعد از سلامت را در بین کتب علوم تجربی دوره ابتدایی داشته است.

۵. در بررسی های انجام شده از بعد سلامت زیست محیطی، کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی بیشترین میزان توجه و کتاب علوم تجربی اول ابتدایی کمترین میزان توجه به این بعد از سلامت را در بین کتب علوم تجربی دوره ابتدایی داشته است.

نتیجه گیری

آموزش و حق سلامت در سطح عمومی آن دو مولفه ی به هم پیوسته و انفکاک ناپذیر هستند. به موجب ماده ۱۴ پیمان نامه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دولت ها متعهد شده اند تا تدابیر و اقدامات لازم را جهت اجرای کامل آموزش این اصلی مهم حقوق بشری اتخاذ نمایند (باقری حامد، ۱۳۹۹). بطور کلی در هر شرایطی تمامی افراد حاضر در جامعه بدون استثنا بایستی ضمن دانستن اصول و مفاهیم با فراگیری آموزش های لازم و کاربردی در زمینه های ابعاد پنجگانه سلامت و پابندی کامل نسبت به این ابعاد و بکارگیری آنان، در جهت پیشبرد هدف زندگی سالم در حیطه فردی و همچنین در سطح جامعه باشیم. تحقق این هدف شایسته منوط به آموزش های صحیح و کاربردی توسط مسئولین اجرایی در مدارس و از همان دوره ابتدایی به فراگیران می باشد.

به منظور پی بردن به اهمیت مولفه های مهم سلامت در همه ابعاد آن و چگونگی آموزش مفاهیم سلامت در مدارس، پژوهش حاضر با کنکاشی بر میزان توجه به هر یک از ابعاد پنجگانه سلامت در کتب علوم تجربی دوره ابتدایی صورت گرفت. نتایج بیانگر آن بود که کتب علوم تجربی به عنوان یکی از رسالت های مهم خود که پرداختن به مفاهیم ابعاد پنجگانه سلامت است به خوبی به این مولفه پرداخته اما میزان پرداختن به هر یک از مولفه های ابعاد سلامت از یکنواختی، تعادل و فراوانی یکسانی برخوردار نبوده به طوری که کتب علوم تجربی به برخی از ابعاد سلامت بیشتر پرداخته و به برخی از ابعاد سلامت کمتر از حد

مطلوب پرداخته است. کتب علوم تجربی دوره ابتدایی به سلامت زیست محیطی، سلامت جسمی و سلامت اجتماعی بیشتر پرداخته و در مقابل به مولفه های ابعاد سلامت روانی و معنوی کمتر پرداخته است.

عدم یکنواختی و تفاوت و توجه به هر یک از مولفه های ابعاد پنجگانه سلامت از دو جنبه قابل بررسی است. اول آن که پرداختن و آموزش هر یک ابعاد سلامت به نوع خود برای رفع نیاز های فراگیران در زندگی روزمره آنان کاربردی و ضروری است. اما از طرفی نیز باید پذیرفت در کتاب علوم تجربی علاوه بر پرداختن به مولفه های سلامت به اهداف مهم و متعدد دیگری نیز باید پرداخته شود. اما آنچه که ضروریست این است که هر یک از ابعاد سلامت به هر مرتبط بوده که بایستی در حد مطلوب و برای رفع نیاز ها و احتیاجات فراگیران به هر یک از مولفه های ابعاد سلامت در کتب درسی توجه شود.

اولین و به نوعی مهم ترین و آشناترین بعد از سلامت، سلامت جسمی است. به نوعی می توان گفت سلامت جسمی بیشتر جنبه فردی دارد که کتب درسی علوم تجربی توجه ویژه ای نسبت به این بعد از سلامت دارند. آشنایی فراگیران با اصول کلی سلامت و رعایت نکات بهداشتی در حیطه فردی و پیشگیری از بیماری های مختلف از عمده ترین اهداف سلامت جسمی بشمار می رود. کتاب علوم تجربی بیشتر در قالب متن، تصویر و بخش هایی چون نکته ی بهداشتی، ایمنی قبل از هر چیز، هشدار، نوشته های پاورقی متن با عنوان خواندن کلید یادگیری، فکر کنید و جمع آوری اطلاعات و .. به سلامت جسمی در سه حیطه ی دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

سلامت روانی جنبه مهم دیگری از بعد سلامت است که معمولاً مورد سهل انگاری قرار می گیرد. به عبارتی، مفهوم سلامت روانی جنبه ای از مفهوم کلی سلامت است. و به کلیه روش ها و تدابیری اطلاق می شود که برای جلوگیری از ابتلا به بیماری های روانی بکار می روند. در حقیقت سلامت روانی همان سلامت فکر و اندیشه و قدرت سازگاری و تطابق فرد با محیط و اطرافیان خود می باشد (حدیدچی و همکاران، ۱۳۹۹). در این راستا کتاب علوم تجربی دوره ابتدایی به مولفه سلامت روانی کم پرداخته و ضروری است تا بیشتر به این بعد از سلامت توجه شود. کتاب علوم تجربی بیشتر در قالب متن، تصویر و بخش هایی چون ایستگاه تفکر، علم و زندگی، آداب و مهارت های زندگی، جمع آوری اطلاعات بصورت فردی و گروهی و جملات آموزشی، انگیزشی و تاثیر گذار در پاورقی صفحات با عنوان خواندن کلید یادگیری بخصوص در کتاب علوم تجربی اول، دوم و ششم ابتدایی به سلامت روانی در سه حیطه دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

کتب علوم تجربی به بعد سلامت اجتماعی بصورت مطلوب پرداخته‌اند. اما نیاز است تا خود دانش آموز با همراهی معلم و والدین به خوبی بتوانند به رشد و بالندگی سلامت اجتماعی برسند. کتب علوم تجربی دوره ابتدایی بیشتر در قالب متن، تصویر و فعالیت هایی چون ایستگاه فکر، کاوشگری، فعالیت گروهی، جمع آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت و گو کنید، کار در کلاس، بیرون از کلاس، آداب و مهارت های زندگی، در اختیار شما، علم و زندگی، کار و فناوری و پاورقی های پایین برخی صفحات کتاب درسی و .. به سلامت اجتماعی در سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

سلامت زیست محیطی به عنوان پنجمین بعد از سلامت و به نوعی یکی از مهمترین و اثر بخش ترین ابعاد سلامت در جنبه فردی و گروهی می باشد که آموزش و توجه به آن از اهمیت بالایی برخوردار است. آموزش حفاظت از محیط زندگی به کلیه اقشار جامعه و به ویژه کودکان و گنجاندن آن در برنامه های آموزشی و درسی آنها از ضروری ترین هدف های آموزشی است. این نوع آموزش ها کمک می کند تا آنها با پاسخگویی به تغییرات، نقشی سازنده در بهبود بخشیدن به زندگی و حفاظت از محیط زیست داشته باشند (جوانمرد و همکاران، ۱۳۹۴). با عنایت به این مهم کتب علوم تجربی در دوره ابتدایی به مولفه ی سلامت زیست محیطی بیشتر از سایر ابعاد سلامت پرداخته است که به نوعی می توان گفت از نقاط قوت کتب علوم تجربی در این دوره می باشد. در این راستا کتب علوم تجربی دوره ابتدایی بیشتر در قالب متن، تصویر و فعالیت هایی چون ایستگاه فکر، جمع آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت و گو کنید، مقایسه کنید، گزارش کنید، کار در منزل، علم و زندگی، هشدار و پاورقی پایین برخی صفحات کتاب درسی در پایه های اول، دوم و ششم ابتدایی به سلامت زیست محیطی در سه حیطه دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

یکی از عواملی که می تواند نقش تاثیر گذاری در تحقق اهداف درسی و همچنین ابعاد پنجگانه سلامت دارد فرآیند آموزش معلمان است. معلمان می توانند در حین آموزش خود، در مواردی که به برخی از ابعاد سلامت کمتر پرداخته شده بنا به تشخیص و ضرورت نیاز فراگیران و در نظر گرفتن ویژگی های فردی آنان می تواند مرتبط با موضوع اقدام به ارائه آموزش های تکمیلی بصورت عملی و کاربردی خارج از مباحث کتاب نماید. این اقدام از سوی معلم می تواند جبرانی بر کمبود های احتمالی کتب درسی در برخی موارد و موضوعات حیاتی باشد. از طرفی نیز خانواده نقشی غیر قابل انکار در تحقق اهداف سلامت دارد. بسیاری از مولفه های ابعاد سلامت در راستای وظایف مهم خانواده ها قرار دارند و آنان می توانند با آموزش های صحیح مفاهیم و اصول سلامت و رعایت عملی دستورالعمل های لازم به عنوان الگوی فرزندان نقش

مهمی می توانند ایفا کنند. به بیان دیگر، خانواده ها می توانند با فراهم کردن محیطی مناسب و با آموزش ها و نظارت و پیگیری های مستمر خود می توانند فرزندان خود را به رعایت و عمل به مولفه های سلامت با هدف حفظ سلامتی آنان و کمک به سلامت محیط و حتی در جامعه تشویق و ترغیب نمایند و با رهنمود ها و همراهی دلسوزانه خود می توانند زمینه ساز تحقق اهداف مهم سلامت در تمام ابعاد پنجگانه باشند. توجه و اهتمام به عمل تمام ابعاد پنجگانه همواره در طول زندگی همه افراد حاضر در جامعه امری ضروری و لازم الاجراست. اهمیت آموزش و پایبندی به اصول و مفاهیم ابعاد پنجگانه سلامت برای همگان در سطح جامعه به منظور مقابله با بیماری مسری در جهت حفظ سلامتی خود، اطرافیان و از همه مهمتر جامعه نیازی اساسی تلقی می شود. لذا، می توان با اهمیت دانستن مقوله های ابعاد پنجگانه سلامت و به تبع آن آموزش های ضروری در برابر هر شرایطی مانند بیماری کرونا در شرایط کنونی برای بهبود سلامتی افراد در سطح جامعه و مهمتر از آن تجربه ای برای آینده پیشنهاد می شود تا در محتوای کتب علوم تجربی دوره ابتدایی این مفاهیم در راستای اهداف ابعاد پنجگانه سلامت گنجانده شود.

منابع

- حدیدچی زهرا، ناطقی فاطمه، سبفی محمد. (۱۳۹۹). بررسی وضعیت موجود آموزش بهداشت روان در برنامه درسی دوره اول متوسطه. جامعه شناسی آموزش و پرورش. شماره ۱۳: ۱۲۱-۱۳۱.
- صاحب یار، ح. زوار، ت. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه اول ابتدایی بر اساس مفروضات نظام آموزش سلامت. مدل آنتروپی شانون، ارتقای سلامت آموزش بهداشت ایران. ۷(۱): ۲۹-۲۱.
- عظیمی م، ادیب، ی. مطلبی، ح. (۱۳۹۶). برنامه درسی آموزش بهداشت و ارتقای سلامت کلیه کتب درسی پایه ششم بر اساس مفروضات نظام سلامت: راهبردهای آموزش در علوم پزشکی. دوره ۱۰ شماره ۲ (۴۲): ۸۳-۹۶.
- یونیسف. (۱۹۹۷). آموزش مهارت های زندگی در مدارس، بخش سلامت روان سازمان جهانی بهداشت ژنو.
- ایزدی، س. صالحی، ع.، فتحی و جارگاه، ک. (۱۳۹۸). نوآوری های آموزشی. شماره ۳۳: ۱۳۹-۱۶۲.
- سازمان بهداشت جهانی. (۲۰۰۳). درک آموزش سلامت مبتنی بر مهارت و مهارت های زندگی، مجموعه اطلاعات WHO در مورد بهداشت مدارس.
- حاتمی ح، رضوی س م، افتخار اردیلی ح، مجلسی ف، سیدنوزادی م، پری زاده م ج، و همکاران. (۱۳۹۸). کتاب جامع بهداشت عمومی، چاپ چهارم. سه جلد، مشهد: انتشارات ارجمند.
- حلم سرشت، پ. دل پیشه، ا. (۱۳۷۷). اصول بهداشت فردی: شامل: بهداشت کلیه اعضای بدن و معیارهای سلامت در زندگی فردی، تهران: انتشارات چهر.

سجادی ح، صدرالسادات ج. (۱۳۸۳). شاخص های سلامت اجتماعی، اطلاعات سیاسی و اقتصادی. شماره ۲۰۷ و ۲۰۸، ۲۴۴-۲۵۳.

عابدینی بالترک م، منصوری سحر، ترابی پور محمد. (۱۳۹۷). ارتقای سلامت جامعه از طریق آموزش سلامت اجتماعی در کتب درسی.. ۴ (۴): ۲۳۵-۲۴۳.

عابدینی بالترک م، اسد نیایی م، عقیلی ر. (۱۳۹۲). وضعیت آموزش بهداشت در کتب دوره ابتدایی ایران، مجله سلامت و توسعه، ش. ۱، شماره ۴، ۲۴۵-۲۵۴.]

جمالوند م، دودانگه م. ک. ت. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب های علوم تجربی دوم و پنجم ابتدایی بر اساس مولفه های آموزش بهداشت پیشنهادی سازمان بهداشت جهانی (WHO). همایش ملی آموزش ابتدایی، ۱۳۹۴. دانشگاه بیرجند، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.

جوانمرد، ف س، عسکری فرد جهرمی فریاد، دوستین ف. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتب آموزش اجتماعی و علوم تجربی دوره ابتدایی در ایران از نظر توجه به مشکلات زیست محیطی، دومین کنفرانس بین المللی محیط زیست و منابع طبیعی پژوهشگاه عالی علم و صنعت خوارزمی، شیراز، ایران.

قندی، ع، جلیل پیران، لایقی ر، بحرینی بروجنی م. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب فارسی مهارت های خواندن پایه دوم ابتدایی بر اساس مولفه های آموزش سلامت، دومین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی در ایران، قم.

پاکار، ز، سلیمانی فرد س، ترابیلوی م، (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتب علوم ششم ابتدایی با مولفه سلامت، کنفرانس بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و رفتاری، تهران.

عظیمی م، ادیب ی، مطلبی ح. (۱۳۹۶). محتوای درس انطباق آموزش بهداشت و ارتقای سلامت کتب پایه ششم ابتدایی با اهداف نظام سلامت، مجله علمی دانشکده بهداشت و پژوهشکده بهداشت عمومی، ش ۱۵، شماره ۱، ۹۶-۸۳.

غلامی ع، محمودی گوجدی، م. دهقانی، م. (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتب علوم ابتدایی از نظر سه مقوله سواد تغذیه، فصلنامه مطالعات آموزش و پرورش، ش. ۴، مسئله. ۱۳، ۶۹-۹۰.

پیری ام، محمدی مولود س. (۱۳۹۸). مروری بر مؤلفه های توسعه نظام سلامت در برنامه درسی علوم در مدارس ابتدایی: تکنیک آنتروپی شانون، مجله سلامت، جلد. ۹، شماره ۴، ۴۶۲-۴۷۴.

دهقانی م. تحلیل محتوای کتب آموزش اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت های اجتماعی از دیدگاه معلمان، نوآوری های آموزشی. شماره ۳۱: ۱۲۱-۱۴۸.]

مهرمحمدی. م. (۱۳۹۸). روش تحلیل محتوا (راهنمای تحقیق عملی)، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانش، ۱۳۸۹.

باقری حامد، ی. (۱۳۹۹). آموزش حقوق بشر و حق بر سلامت و بهداشت عمومی، مطالعات بین المللی. شماره ۱: ۶۳-۸۲.